

Небојша Карталија

Филозофски факултет, Нови Сад

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: nebojsa86kartalija@gmail.com**Снежана Туцаковић**

Филозофски факултет, Нови Сад - Србија

e-mail: snezana.tucakovic@yahoo.com**СВ. ЈОВАН ВЛАДИМИР У СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ И ДРАМИ**

Апстракт: Циљ овог рада је да прикажемо лик Св. Јована Владимира у српској историји и драми. Покушаћемо да анализом историјских извора, историографских закључака и драмских дела сагледамо како се мењао поглед на личност овог дукљанског владара и првог српског светитеља током времена и каква је његова рецепција у историји и српској историјској драми с краја XIX и средине XX века.

Кључне речи: Јован Владимир, Косара, Дукља, Бугарска, Византија, историја, српска историјска драма.

Срби су од досељавања на Балканско полуострво постали веома значајан фактор у међународним односима народа југоисточне Европе, а понајвише Византијског царства. Смрћу последњег владара из династије Властимировића, кнеза Часлава, тежиште српских земаља прешло је у Дукљу. Ова српска држава је крајем X и почетком XI века била увучена у сукобе Византије и Бугарског царства у успону, које је предводио Самуило (976–1014). Један од значајних актера овог период био је дукљански кнез Владимир. Сплетом историјских околности, овај дукљански владар постао је први српски светитељ. Главни извор за његов живот је дело анонимног барског свештеника познато као *Летопис попа Дукљанина* или *Барски родослов*. Он се сматра првим историографским и књижевним делом јужних Словена.¹ Уз латинску верзију рукописа *Летописа* постоји и његов нешто измењен превод на италијански језик који је 1601. године објавио Мавро Орбини у свом делу *Краљевство Словена (Il regno de gli Slavi hoggi corrottamentedetti Schiavoni)*. Поред *Летописа*, још један значајан извор за овај период је дело византијског историчара Јована Скилице *Кратка историја* (грч. *Σύνοψις ιστοριών*) које обухвата период од 811. до 1057. године. Његово дело касније је допунио Михаило, епископ Девољски.²

1 За ово дело највећи број историчара сматра се да настало између четврте деценије XI века и почетка XIII века. За хронологију и основне ставове о истражености овог дела видети: Живковић 2009b, 25-31.

2 Јован Скилица је био пореклом из Мале Азије, теме Тракесион. Како сам каже да је живео у време великог филозофа Михаила Псела (1018–1096/7). Обављао је низ високих функција на византијском двору. Како се претпоставља да је аутор једног правног списка упућеног Алексију Комнину 1092, сматра се да је умро крајем XI века. О Скилице као извору: Острогорски – Баришић 1966, 51–54; О Скилице као извору за историју Македонских Словена: Прокић 1910, 61–156.

Према Дукљанину, Владимиров отац био је дукљански владар Петрислав.³ Излагање о Владимиру започиње у XXXVI поглављу *Летописа*. За Владимира каже да је као дечак преузео краљевство.⁴ Даље наводи да је младог Владимира напао бугарски цар Самуило.⁵ Владимир се са народом повукао на планину Облик (данас планина Тарабош). Један део Самуилових снага је опседао дукљанског кнеза, док се други део снага упутио у освајање Улциња. Затим, Дукљанин уводи хагиографски моменат када спомиње да је Владимир молитвом успео да спаси своје поданике од уједа отровних змија.⁶ Дукљански владар је одбио да преговара са Самуиловим изасланицима, али га је издао његов жупан, кога Дукљанин пореди са Јудом, нудећи Самуилу да ће му предати Владимира.⁷ Иза овог поступка поред наглашавања Владимирове пожртвованости и врлина стоји још једно прагматично објашњење. Сасвим могуће да је жупан Облика предао свог владара Самуилу, штитећи сопствене интересе и положај.⁸ Летописац даље наводи да се Владимир опростио од својих поданика предајући се Самуилу. Дукљански владар је затим послат у изгнанство у охридску област, у место Преспу.⁹

Наставак кампање за бугарску страну није донео очекиване успехе. Улцињ је остао неосвојив. Дукљанин наводи да је Самуило љутит опустошио целу Далмацију, градове Котор и Лазии (Дубровник). Провинција Далмација је разорена и остала је без становника.¹⁰ Током ове кампање разарања Самуило је стигао до Задра. После овог продора, Самуило се преко Рашке и Босне вратио у своје области.¹¹ Ова кампања бугарског владара није била усмерена само против Дукље. Посматрајући положај дукљанске кнежевине у контексту политичких односа на простору Балкана евидентно је да се он уклапа у ширу слику бугарско-византијских сукоба који су били веома интензивни на прелазу из X у XI век. Дукљански владар је био у веома блиским односима с Византијом, тако да је бугарска страна сматрала Владимира византијским савезником. Доказ ове тврдње је и заробљавање српске делегације од стране сараценских гусара, која је 990. или 991. године кренула цару Василију II. Вероватни разлог преговора било је заједничко деловање против Бугарске.¹² Такође, напад на Улцињ, који је припадао систему утврђења драчке теме показује прави циљ ове

3 Петрислава помиње Дукљанин у XXXIV и XXXV поглављу *Летописа*, Живковић 2009а, 122 (латински) 123 (савремени српски); 124 (латински) 125 (савремени српски). Постојање дукљанског кнеза Петрислава потврђује данас изгубљени печат описан у G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire Byzantin* (Schlumberger 1884, 433–434). Шишић је такође сматрао да је Петрислав историјска личност. Шишић 1928, 455.

4 Живковић 2009а, 124 (латински) 125 (савремени српски); Orbini 1601, 220; Живковић сматра да је Владимир преузео власт у Дукљи око 1000. године. Живковић 2006а, 68.

5 Хронологија Самуиловог напада на Дукљу се разликује: Златарски, Рансиман и Пириватрић стављају овај поход у 998. годину (Златарски 1927, 706; Runciman 1930, 232; Пириватрић 1997, 113), Ђуровић сматра да се овај поход највероватније одиграо 997. године (Ђуровић 1967, 382), док Живковић ову кампању ставља у 1009/1010. годину. (Живковић 2002, 23–24; Живковић 2007, 284).

6 Живковић 2009а, 124 (латински) 125 (савремени српски); 126 (латински) 127 (савремени српски).

7 Живковић 2009а, 126 (латински) 127 (савремени српски); Orbini 1601, 221.

8 Живковић 2006а, 68.

9 Живковић 2009а, 126 (латински) 127 (савремени српски).

10 Живковић 2009а, 126 (латински); 127 (савремени српски); Orbini 1601, 221.

11 Живковић 2009а, 127 (савремени српски); 129 (савремени српски); Пириватрић 1997, 105–106; Детаљније о Самуиловом походу на Далмацију: Живковић 2002, 9–25.

12 У раду *Српско посланство цару Василију II Острогорски* оповргава раније ставове историчара да су српске земље припојене Самуиловом царству крајем осамдесетих година X века, Острогорски 1970, 147–158. Постоје и друга мишљења о пореклу ове српске делегације. Бенешевих тврди да су њу чинили Неретљани. Бенешевих 1971, 158.

кампање: сузбијање византијског утицаја у Дукљи.¹³ Ова бугарска кампања имала је такође за последицу препуштање слободе акција на Јадрану Венецији, вазалној држави Византијског царства.¹⁴

Владимир је после предаје послат да тамнује у Преспи.¹⁵ Дукљанин поново уводи хагиографске мотиве са приказивањем анђела који је дукљанском владару прорекао мученичку смрт. У приповедању се појављује Самуилова ћерка Косара¹⁶, потакнута од Светог Духа, замолила оца да са слушкињама опере ноге и главу затвореницима, што јој је отац дозволио. Током овог милосрдног акта, она је угледала дукљанског кнеза. И како Дукљанин наводи: *Тада је угледала Владимира и видевши да је лепог изгледа, смеран и скроман, и да је пун мудрости и богопоштовања застала је да поразговара са њим, а његове речи су јој се учиниле слађе од меда и саћа. И зато, не из пожуде, већ зато што се сажалила над његовом младошћу и лепотом, и пошто је она чула да је краљ и да је родом из краљевске лозе, заљубила се у њега и, након што га је поздравила отишла је.*¹⁷ Уследила је Косарина молба оцу да јој да Владимира за мужа, или да ће она умрети пре него што прихвати неког другог.¹⁸ Самуило је пристао на ову молбу своје кћери, како Дукљанин каже, *будући да је веома волео своју кћер и да је Владимир краљевског рода.*¹⁹ Вероватнији разлог Самуиловог одобравања брака своје ћерке Косаре са Владимиром је питање политичке процене. У средњем веку, брак је поред функције неопходног продужења династије, имао и важну политичку улогу. Династички бракови су служили нормализацији односа међу династијама и државама као и склапању политичких савеза. Брак Владимира и Косаре имао је циљ да дукљанског владара одвоји од Византијског царства.²⁰ Ово није био први брак који је Самуилов дом склопио са дојучерашњим противницима. Браку Владимира и Косаре претходио је брак Самуилове ћерке Мирославе и византијског племића Ашота, сина солунског дуче Григорија Таронита који је страдао у сукобу са Бугарима. Ашот је постао Самуилов заробљеник 995. године.²¹ У њега се заљубила Самуилова ћерка Мирослава. Она је оцу запретила да ће се убити уколико се законски не венча са византијским заробљеником. Овај мотив ће се појавити и у опису Владимирове женидбе са Косаром. Самуило је пристао на брак своје кћери и Ашота и препустио му управу на Драч. Међутим, Ашот је са Мирославом побегао на византијску страну и постао је посредник између цара Василија II и Јована Хрисилије, деде своје супруге, у завери да се Драч преда Византији 1005. године. Ово је и учинио Јованов син Теодор.²² Предаја

13 Живковић 2006а, 69; О Драчу и драчкој области детаљније: Ферлуга 1964, 117–132.

14 Runciman 1930, 233.

15 Код Орбинија стоји Presla. Orbini 1601, 221.

16 Прокић је указао да је исправио навод Михаила Деволског да је крштено име Косаре Теодора. Prokić 1906, 31; 32; 44; С друге стране, белгијски византолог Николас Адонц тврди да је име жене Јована Владимира Теодора, која је према њему била ћерка византијског племића Теодора Хрисилија, а унука Јована Хрисилија. Према Адонцу, прича о Владимиру и Теодори представља фикцију. Adontz 1938, 54–55; Критику Адонцевих тврдњи износи: Бенешевих 1971, 145–147.

17 Живковић 2009а, 128 (латински) 129 (савремени српски); Orbini 1601, 222.

18 Живковић 2009а, 128 (латински) 129 (савремени српски); Orbini 1601, 222; Француски византолог Анри Грегоар сматра да је епизода са Владимиром и Косаром посредним путем послужила као инспирација за Шекспирову драму *Ђура*. Детаљније у: Grégoire 1940, 246–256.

19 Живковић 2009а, 128 (латински) 129 (савремени српски); 130 (латински) 131 (савремени српски); Orbini 1601, 222.

20 Живковић 2006а, 70.

21 Острогорски – Баришић 1966, 88; Пириватрић, 1997, 101–102.

22 Острогорски – Баришић 1966, 91–94; Острогорски – Баришић 1966, 93–94; Златарски 1927,

Драча византијским снагама 1005. године може бити један од разлога Самуилове дукљанске кампање. Бугарски владар је покушао да спречи повезивање Дукље и византијске територије преко области Драча.

Самуило је ослободио Владимира и оженио га је са својом ћерком²³, прогласивши га за краља²⁴ и давши му земљу његових отаца и целу улцињску земљу. Самуило је послао гласника Драгимиру, Владимировом стрицу, да преузме на управу Травунију и да ову област насели.²⁵ Иако је брак са Косаром променио спољнополитичку оријентацију Дукље, Владимир није отворено иступао против Византије. То доказује исказ византијског историчара Јована Скилице: *Јер док је Трималијом (Трибалијом) и оближњим областима Србије владао Владимир, по кћери Самуилов зет човек правичан и мирољубив и пун врлине, прилике су у Драчу биле мирне.*²⁶ Коришћење два географска термина за области којима је управљао Владимир указује да је поред делова драчке теме и Дукље, добио на управу и југозападне делове Србије, највероватније земље у сливу река Таре и Лима.²⁷ Летописац затим каже даје Владимир с Косаром живео у *потпуној светости и чедности, љубећи Бога и служећи му и ноћу и дању, и владао је својим народом који му је поверен праведно и у страху од Бога.*²⁸

Следећи податак који Дукљанин помиње је смрт цара Самуила. За њега од Скилице сазнајемо да је умро 24. јула 1014. године код Беласице, видевши 14.000 својих војника ослепљених након ове битке.²⁹ Дукљанин наводи да је Самуила наследио син Радомир, кога Скилица назива Гаврило Радомир. За Самуиловог наследника каже да је био снажан и да је водио многе борбе са Грцима освојивши све земље до Цариграда. Ова Дукљанинова тврдња о успешној борби цара Радомира против Византије не одговара историјским чињеницама, јер Скилица наводи да је страдао после непуних годину дана владавине. За то време није успео да организује ефективну војну кампању против Византије. Даље Дукљанин преноси да се византијски цар Василије обратио Радомировом брату од стрица, Владиславу, позивајући да освети очеву погибију тако што ће убити Радомира. Византијски владар му је обећао сребро и злато и власт над царством уколико убије Радомира.³⁰ На ово је Владислав пристао, и једном приликом када је Радомиром био у лову мучки га је убио.³¹ Скилица наводи да је његов убица био његов брат од стрица, Аронов син, Јован Владислав.³²

Дукљанин излаже да је Владислав позвао Владимира да дође код њега, с намером да га убије. Косара је замолила свог мужа да уместо њега пође на братовљев

713–714; Runciman 1930, 239–240; Пириватрић 1997, 114.

23 До данас једнини историчар који оспорава причу о Владимиру и Косари је Адонц. Он сматра да је прича о Мирослави и Ашоту утицала на настанак легенде о Владимиру и Косари. Adontz 1938, 54–59.

24 Овде је реч о анахронизму. Дукљанин користи латински термин *гех* – краљ када говори о дукљанским владарима. Формално Дукљу је на ранг краљевине издигао тек Михаило Војисављевић који од папе Гргура VII бива називан краљем од 1078. године. Ђуровић 1967, 393–394; Ћирковић 1981, 189–190; Живковић 2006, 92–93.

25 Живковић 2009а, 130 (латински) 131 (савремени српски); Orbini 1601, 222–223.

26 Острогорски – Баришић 1966, 117; Ђуровић 1967, 384.

27 Живковић 2006а, 70–71.

28 Живковић 2009а, 130 (латински) 131 (савремени српски).

29 Острогорски – Баришић 1966, 106–107; Острогорски 1998, 294–295; Пириватрић 1997, 121–122.

30 Живковић 2009а, 130 (латински) 131 (савремени српски); Orbini 1601, 223.

31 Живковић 2009а, 130 (латински) 131 (савремени српски); 132 (латински) 133 (савремени српски); О убиству Гаврила Радомира, видети: Ређеп 2011, 7–11.

32 Острогорски – Баришић 1966, 107–109; Orbini 1601, 223; Пириватрић, 122–124.

двор где је и дочекана са највећим почастима. После заклетве верности на дрвеном крсту који је тражио преко два епископа и пустињака, послатих њему од Владислава, Владимир се упутио у Преспу.³³ Бугарски цар је наредио да му се постави заседа и он убије.³⁴ Овде поново срећемо хагиографске мотиве. Атентатори су наводно побегли када су угледали да Владимира прате војници са крилима, тј. Божији анђели, који носе заставе. Затим следи кулминација Дукљаниновог приповедања где наводи да је Владислав седећи за трпезом послао крвнике да Владимиру одрубе главу. Када је видео да је у опасности, Владимир се обратио свештеницима који су постали свесни да су га обманули и довели у опасност. Затим се причестио телом и крвљу Господњим држећи у рукама онај дрвени крст на коме су се свештеници заклели.³⁵ Затим је рекао свештеницима да се моле за њега и да је дрвени крст доказ да умире недужан.³⁶ Владимир је потом изашао из цркве где су га окружили војници који су му одрубили главу. То се одиграло 22. маја 1016.³⁷ Скилица такође бележи ток догађаја који је довео до Владимирове смрти – *А кад Јован (Владислав) погуби Гаврила, и кад овај (Владимир) би преварен и поверова заклетвама које му Јован даде преко Давида³⁸, архиепископа Бугарске и себе њему предаде и после кратког времена би погубљен.*³⁹ Разлог за убиство дукљанског владара вероватно лежи у његовој ранијој политичкој оријентацији ка Византији. Катастрофичан пораз бугарских снага код Беласице 1014. године и Самуилова смрт, која је убрзо уследила, у потпуности је преокренула ситуацију у корист Византије. Територија Бугарског царства се постепено смањивала, а истовремено и утицај њеног владара. Како се територија дукљанског владара налазила близу стратешки значајног Драча, вероватно је утицала на Јована Владислава да се одлучи да уклони Владимира. Како је Владимир и раније био у политичкој орбити Византије, он је веома лако могао опет постати сарадник византијског цара. Могуће је да је Владимир пао као жртва сумњи, (или што је извесније) да је бугарски владар имао информације да се он колеба и да постоји могућност да ће прећи да византијску страну. Византији наклоњена Дукља представљала би велику опасност за бугарске аспирације на драчку област.⁴⁰

У даљем излагању, Дукљанин наводи да је Владимир сахрањен у Преспии и да су се на његовом гробу почела догађати чудесна излечења и да се на гробу појављивала божанска светлост. Косара је много жалила губитак свог мужа. Владислав уплашен чудима, која су се догађала на Владимировом гробу, дозволио је својој сестри да тело свог мужа сахрани где жели. Она је његово тело сахранила у месту Крајина, у цркви Свете Марије.⁴¹ У овој цркви према *Летпису* (поглавље XXXV) сахрањен је и

33 Живковић 2009а, 132 (латински) 133 (савремени српски); Orbini 1601, 222–223.

34 Живковић 2009а, 132 (латински) 133 (савремени српски); 134 (латински) 135 (савремени српски); Orbini 1601, 223.

35 Живковић 2009а, 134 (латински) 135 (савремени српски); Orbini 1601, 223–224.

36 Живковић 2009а, 134 (латински) 135 (савремени српски); 136 (латински) 137 (савремени српски); Orbini 1601, 224.

37 Живковић 2009а, 136 (латински) 137 (савремени српски); О убиству Јована Владимира: Ређеп 1998, 311–319.

38 Последњи познати патријарх Бугарске био је Јован, а не Давид. Скилица је овде вероватно направио погрешку заменивши име патријарха, и каснијег византијског архиепископа Јована, са једним од чланова изасланства које је Владислав послао Владимиру, које помиње Дукљанин. Име једног од епископа било је Давид. Он је, највероватније, био епископ суфраган последњег охридског патријарха Јована: Прокић 1911, 278–285.

39 Острогорски – Баришић 1966, 117–118; Orbini 1601, 224.

40 Живковић 2006а, 72.

41 Живковић 2009а, 136 (латински) 137 (савремени српски); Орбини наводи да је Владимир

Владимиров отац, Петрислав.⁴² Сахрањивање дукљанских владара у цркви Св. Марије може бити назнака постојања црквене организације утемељене на дужој традицији.⁴³ Дукљанин наводи да је његово тело лежало мирисно са оним дрвеним крстом у рукама. На Владимиров дан наставила су да се догађају чудеса онима који су се чиста срца молили. Косара се замонашила и живела је светачким животом и сахрањена је покрај свог мужа.⁴⁴

Поглавље XXXVI завршава се описом смрти бугарског цара Владислава. У време када се догодио пренос Владимирових моштију из Преспе у Крајину, Владислав је сакупио војску и кренуо је да заузме Владимирову земљу и град Драч као што му је цар Василије обећао.⁴⁵ У овом одељку описан је почетак настанка култа Св. Владимира. Дуљканин пренос моштију датира у време Владислављеве опсаде Драча (што значи јануар–фебруар 1018).⁴⁶ Временска подударност времена преноса моштију са погибијом бугарског владара под Драчем пресудно је утицало на настанак легенде о праведној казни која је снашла убицу.⁴⁷ Према Скилици, бугарског владара је снашла смрт у сукобу са византијским снагама, али није јасно од кога је страдао Јован Владислав.⁴⁸

Дукљанин уводи хагиографско објашњење смрти бугарског цара. Док је вечерао под Драчом, Владиславу се приказао наоружани војник с ликом Св. Владимира. Бугарски цар је позвао своје војнике да га заштите од Владимира. Он је устао од стола и кренуо да бежи, али га је анђео ударио и он је умро душом и телом.⁴⁹ Тада су његови принчеви, његови војници и сав народ, запалили ватру по логору, из кога су исте ноћи побегли одакле су дошли. Затим долази до поређења смрти два владара, после које је Владимир постао мученик, а Владислав анђео Сатанин.⁵⁰ Дукљанин, поглавље посвећено Св. Владимиру, завршава следећим речима: *Колика и каква чуда и добра се Бог удостојио да пружи посредством блаженог Владимира, свог слуге, онај ко жели да сазна нека прочита његову историју и увидеће да је овај свети човек био један дух са Господом и да је Бог боравио у њему, коме нека је слава итд.*⁵¹

Прича о дукљанском кнезу Владимиру, коју износи Дукљанин, у себи носи елементе средњовековних житија. Док је Новаковић сматрао да је ово житије настало првобитно на словенском језику, па потом преведено на латински.⁵² Шишић је тврдио да овде не може бити речи о житију, већ само о глоси каснијих преписивача и да се не може говорити о словенском тексту житија, јер нема његових каснијих помена у српској средњовековној хагиографији.⁵³ Лексичка анализа *Летописа попа Дукљанина* показује

сахрањен у цркви Св. Марије у Creani. Orbini 1601, 224

42 Дукљанин каже да је Петрислав сахрањен у цркви Св. Марије у Газени, што је вероватно грешка писара. Овде треба да стоји у Крајини. Живковић 2009а, 124 (латински) 125 (савремени српски); Живковић 2009б, 260.

43 Живковић 2011, 137.

44 Живковић 2009а, 136 (латински) 137 (савремени српски); Orbini 1601, 224.

45 Живковић 2009а, 136 (латински) 137 (савремени српски); 138 (латински) 139 (савремени српски); Orbini 1601, 225.

46 Острогорски – Баришић 1966, 124 бел. 157.

47 Бенешевих 1971, 201–202.

48 Острогорски – Баришић 1966, 123; Пириватрић 1997, 128.

49 Живковић 2009а, 138 (латински) 139 (савремени српски); Orbini 1601, 225.

50 Живковић 2009а, 138 (латински) 139 (савремени српски).

51 Живковић 2009а, 138 (латински) 139 (савремени српски); Анализа разлика измеђи латинске и италијанске, Орбинијеве, верзије *Летописа*: Бенешевих 1971, 138–142.

52 Новаковић 1893, 203.

53 Шишић 1928, 122–123.

да је поглавље које говори о Владимиру писано бољим латинским него остала и да у њима нема словенских трагова, што још више ојачава тврдњу да се овде ради о тексту које је Дукљанин преузео.⁵⁴ Анализа мотива у XXXVI поглављу такође може да нам укаже да је Дукљанин искористио Владимирово житије као књижевни предлог за ову главу. Док остала поглавља *Летописа* обилују старозаветним паралелама и мотивима, поглавља која претходе казивању о Св. Владимиру (XXXIV и XXXV), као и поглавље које говори о њему (XXXVI) у себи садржи мотиве из Новог завета, којима се очигледно Дукљанин не служи.⁵⁵

Други разлог који наводи Шишић као потврду непостојања житија је недостатак званичне канонизације Владимира од стране Католичке цркве. Према Шишићу, Владимир је канонизован од стране православне цркве у Албанији. Даље тврди да је његова легенда (житије) настало најраније у XIV веку. Ова легенда је заједно са службом штампана тек 1690. године у Венецији. Легенда из XIV века, према Шишићу, утицала је на преписивача да начини поменутог глосу.⁵⁶ Шишић није узео у увид чињеницу да је поред формалне канонизације постојала и неформална која се догађала од стране локалног становништва и свештенства. Све до XII века није постојала разлика између беатификације и канонизације светитеља. Беатификацију је могао да изврши и локални бискуп, без потребе да сагласност да Света столица. Светитељ словенског имена, који није имао значајних заслуга за Католичку цркву, није могао да добије званичну канонизацију.⁵⁷ Канонизација у средњем веку, поред своје духовне, имала је и политичку димензију. Она је представљала један од фактора легитимизације владајуће династије, а самим тим и државе. Проглашењем светородне династије један народ је постајао део хришћанске васељене. Разлог беатификације Св. Јована Владимира треба тражити у борби за независност Дукље у периоду Владавине дукљанског кнеза Михаила (1046–1081). Он је од папе 1078. године тражио краљевске инсигније и круну. У напорима да добије краљевску круну и да Бар уздигне на ранг архиепископије, треба тражити разлоге за беатификацију Св. Јована Владимира. Бар је успео да постане архиепископија (1089) за време Михаиловог наследника, Константина Бодина.⁵⁸ Тако да би настанак *Житија Св. Владимира* треба тражити у периоду 1075–1089. године.⁵⁹ Управо ово датирање настанка Владимировог житија би га ставило у хронолошки близак период са Скилицом, што објашњава сличности између његовог писања о дукљанском светитељу и каснијег извештаја који се налази у *Летопису*.⁶⁰ Избор личности, као што је био Владимир за светородног оснивача династије, био је мудар дипломатски потез дукљанских владара. Владимир је био побожан и мирољубив владар који је сплетом историјских околности страдао мученичком смрћу. Живот и смрт овог владара оставио је велики утисак на његове поданике, који су у његовој личности препознали истинског светитеља. Он је био савршена парадигма хришћанског живота и врлина. Такав светитељски лик могао је да представља династију у односима и са Истоком и са Западом. Он је потенцијално био пријемчив како за папство од кога се очекивало уздизање Бара на ранг надбискупије, тако и за Византију, чија се помоћ показала неопходном у борби између Дукље и Рашке у првој половини XII века.⁶¹

54 Живковић 2009b, 264.

55 Исто, 261–262.

56 Шишић 1928, 123–125.

57 Банешевић 1971, 174.

58 Живковић 2006а, 99; Ћирковић 1981, 195; Ђуровић 1967, 397–398.

59 Живковић 2009b, 268.

60 Исто, 269.

61 Исто, 270.

Када се говори о култном месту Св. Владимира, оно се налази у околини Елбасана у цркви Св. Јована коју Албанци називају Шин-Ћон. Као што смо видели, Дукљанин наводи да је култно место у месту Крајина у цркви Св. Марије. Према Новаковићу, Владимир никада није био сахрањен у цркви Св. Марије. Он је одувек почивао у околини Елбасана, а лоцирање места почивања Владимира у Крајини је, према Новаковићу, само локализација легенде. Он сматра да је грчко житије овог светитеља из 1690. године, о коме ћемо говорити нешто касније, ближе истини, тј. да је Владимир одувек почивао у Елбасану.⁶² С Новаковићевом тврдњом се слаже и Славко Мијушковић.⁶³ Вероватнија могућност је да је у једном тренутку дошло до преноса моштију из околине Скадра у Елбасан. Још је Јиречек сматрао да се овај пренос моштију одиграо 1215. године када су снаге епирског деспота Михаила I освојиле Скадар.⁶⁴

Са преносом моштију Св. Владимира у средњу Албанију долази до још једне промене у његовом култу. Он поред свог имена, Владимир, добија и име Јован. Први помен овог светитеља као Јована Владимира налазимо у његовој цркви, коју је 1381. године обновио после земљотреса локални албански великаш Карло Топија. У предговору грчког житија из 1690. године, овај светитељ се назива Јован из Владимира, предела Бугарске који се назива Владимиром.⁶⁵ Како је дошло до ове промене имена светитеља? На ову чињеницу је утицало неколико фактора. На новом простору где се култ Св. Владимира успоставио, његово словенско име било је страно. Такође, грчка црква која је овде била доминантна, није била спремна да прихвати ово светитељско име. С друге стране, дошло је до повезивања лика Св. Владимира са светитељем који је био веома популаран на овом подручју. Овде се ради о Св. Јовану Крститељу. Веома је могуће да је црква у којој се налазе мошти Св. Владимира раније била посвећена Св. Јовану Крститељу. Хагиографске сличности између ова два светитеља су утицале на даљу симбиозу два култа.⁶⁶

Постоје извесне паралеле између култа Св. Владимира и других култова светих владара, пре свега Св. Вацлава и Св. Бориса и Гљеба. И поред значајних сличности са житијима наведених светитеља, приметно је да се не може утврдити њихов директан утицај на настајања житија Св. Владимира.⁶⁷

Горе поменуто грчко житије је штампано у Венецији 1690. године у редакцији Јована Папе из Елбасана. У сакупљању материјала, на основу кога је житије писано, учествовао је Грк Козма, изасланик Охридског патријарха Германа, бивши митрополит епархије китејске са Кипра.⁶⁸ У овом делу дошло је до потпуне дисторзије историјских чињеница везаних за лик Св. Јована Владимира, што доказује да је његово првобитно житије тада већ било изгубљено.⁶⁹ Козма наводи да је житије писао на основу српских књига у којима је више сачувано о животу и делу Св. Јована Владимира и на основу једног бугарског синексара.⁷⁰ Детаљна анализа овог житија и помена, коју је извршио Стојан Новаковић, показала је да је аутор житија прикупио бројне легенде настале око лика Св. Јована Владимира и да је покушао да их повеже у једну целину.⁷¹ У овом

62 Новаковић 1893, 231–232.

63 Мијушковић 1967, 75–77.

64 Јиречек 1978, 119.

65 Новаковић 1893, 252; 262.

66 Банешевић 1971, 211–213.

67 Ингам 1990, 880–884.

68 Новаковић 1893, 269.

69 Живковић 2009b, 263.

70 Новаковић 1893, 251–252.

71 Анализа и превод житија: Исто, 252–265; 265–271.

житију Св. Јован Владимир је представљен као унук бугарског цара Симеона, а син српског краља Немање и византијске принцезе Ане. За аутора житија, он је био краљ Бугарске и Илирика.⁷² Такође, дијаметрално супротно је представљен лик Косаре, која у овом житију носи име Далида (Далила). Она је представљена као сумњичава и љубоморна жена. Због одлуке да сачува своје девичанство, Владимира је његова жена почела да сумњичи да јој он није био веран. Поред сумњичавости и љубоморе, аутор житија Далиди (Косари) ставља на терет још тежи грех. За њу и њеног брата он тврди да су припадали богумилској и масалијској јереси.⁷³ Далила је наговорила свог брата да убије Св. Јована Владимира. Он је свог зета напао, али није успео одмах да га убије. У овој верзији житија, Св. Јован Владимир је још спокојније прихватио своју судбину. Он је чак крвнику дао свој мач да га погуби. Затим је Св. Јован Владимир прихватио у руке своју главу и одјахао ка свом манастиру. Када је стигао у манастир предао је своју душу Господу.⁷⁴ Овај хагиографски моменат доста наликује житију Св. Дионисија Ареопажита.⁷⁵ Поред фактографских, у житију су присутни и хронолошки пропусти. У њему се наводи да светитељево мошти почивају у његовом храму од 6307. године од постанка света (тј. 799 године). На другом месту наводи да је од мучеништва светитељевог прошло седамсто осамдесет година (што значи да се оно догодило 910 година). Такође, Козма за годину обнове светитељевог храма од стране Карла Топије тврди да је се то одиграло триста деведесет година пре писања житија тј. 1300. године.⁷⁶ Последњи хагиографски моменат који износи Козма везан је за наводни покушај Франака да однесу светитељево мошти из манастира. Како то нису успели, његове мошти су бацили у реку Шкумбију одакле су притоком Кушом стигле до околине манастира. Њих су пронашли становници места и вратили у манастир.⁷⁷

Ово житије је настало у периоду значајних политичких превирања у Османском царству. Циљ аутора овог житија био је да, користећи култ локалног светитеља, започне рехеленизацију ових области. У датом моменту питање порекла датог светитеља није било од суштинског значаја. Настанак житија Св. Јована Владимира утицало је на обнову култа Св. Јована Владимира међу Србима.⁷⁸ За период после 1690. године везан је и настанак познате синајске иконе Св. Јована Владимира, чији опис даје Георгије Острогорски. Она је директно била инспирисана овим грчким житијем Св. Јована Владимира.⁷⁹ Из прве половине XVIII века имамо још једну ликовну представу Св. Јована Владимира. Она се налази у *Стематологији* Христофора Жефаровића из 1741. године. Св. Јован Владимир је приказан како држи своју главу уз натпис: *Св. Јован Владимир мироточец из в Елбасан*.⁸⁰

72 Исто, 256–257.

73 Исто, 262.

74 Исто, 262–263.

75 Опис смрти Св. Дионисија Ареопажита: *светитељ приклони главу своју за пресвето име Исуса Христа, и би посечен тупом секиром. Исто тако заједно са њим положише своје главе за Христа и свети Рустик и Елевтерије. Но по смрти угодника Свог Дионисија Бог учини преславно чудо: обезглављено тело његово устаде силом Божјом, узне главу своју у руке и пређе са њом два километра до места где од хришћана би подигнута црква; ту предаде главу своју једној благочестивој жени Катубли, па паде на земљу.* Поповић 1977, 88.

76 Новаковић 1893, 262.

77 Исто.

78 Исто, 277.

79 Острогорски 1970, 159–169.

80 Давидов 1972, 8; Димитрије Руварац сматра да је ова Жефаровићева слика преузета из издања грчког житија из 1774. године. Руварац 1892, 22.

Након два издања грчког житија, из 1741. и 1774, житије Св. Јована Владимира се појавило и у преводу на словенски језик. Житије је објављено на црквенословенском језику 1802. године. Ова верзија је штампана у Трсту код Пана Теодосија. На објављивању овог дела радили су јеромонах и протоигуман Хиландара, Лука и Партеније. Ово житије је објављено под називом *Послѣдованіе святаго великомѣченика, чѣдотворца и муроточца Іванна Владимира цара сербскаго*. Овај превод је уобличио Вићентије Ракић на основу дела историчара Јована Рајића *Исторія разныхъ славянскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Србовъ*, делимично из здања грчког житија из 1774. године. Ово издање житија у себи садржи елементе Владимировог живота који се помињу у *Летопису*, који су посредно преузети из Рајићеве *Историје* и грчког житија.⁸¹

Св. Јован Владимир је уврштен међу православне светитеље у српској цркви тек 1861. године. Њега је у *Србљак* унео митрополит Михаило.⁸² Шта су били разлози за овако касну канонизацију првог српског светитеља? Иако је Св. Јован Владимир први српски светитељ, он је јако дуго остао на маргинама историје. На ово су утицале како политичке, тако и династичке околности. Премештањем култног места у Елбасан дошло је до локализације ван српског етничког простора. Овај простор се истина још неколико пута нашао у саставу српске државе, али у њу није трајно инкорпориран. Тако је дукљански светитељ остао далеко од српских верника. Други разлог је династичке природе. Дукља и Рашка су од друге половине XI до друге половине XII биле у борби за превласт међу српским земљама.⁸³ Доласком на власт Стефана Немање (1166–1196). Рашка дефинитивно односи превагу. За време његових наследника јавља се потреба стварања династичког култа око личности Стефана Немање. Његови наследници нису имали разлога да подржавају култ светитеља из ривалске српске кнежевине. Тако је Св. Јован Владимир морао да сачека почетак XIX века, који је донео почетак обнове његовог култа међу Србима. Почетак седме деценије XIX века дефинитивно је означила повратак дуго заборављеног светитеља међу Србе. С обновом његовог култа дошло је и до интересовања научне и културне заједнице за живот овог владара и светитеља. Лик Владимира и његове жене Косаре постали су инспирација уметника за живот овог светитеља. Његова трагична животна прича, у којој се преплићу вера, страдање, љубав и издаја постала је инспирација за бројна драмска дела.

Прича о Јовану Владимиру, који беше *украшен сваким знањем и светишћу*⁸⁴ и његовој верној љуби Косари⁸⁵, несумњиво представља непресушну инспирацију. Судбина дукљанског краља, која је на величанствен начин описана у *Летопису попа Дукљанина*, доиста је до данашњих дана остала једна од најдирљивијих, најлепших и најпопуларнијих тема за уметничко обликовање.⁸⁶ Она је своје место пронашла у

81 Банешевић 1971, 214; Руварац 1892, 32–34.

82 Банешевић 1971, 214; У репринту Србљака из 1986. године: Стојанчевић, 1986, 388–398.

83 Живковић 2006b, 451–456.

84 Мијушковић 1967, 232.

85 У средњовековној књижевности запажено је неколико ситуација у којима, *када је живот мушкарца угрожен, жена иступа на сцену и свим силама се труди да отклони опасност. Она се свесно и по својој вољи излаже ризику и преузима улогу заштитника (...)* Чини се да је најранији пример овакве, храбре акције коју је жена сама подузела, у српској књижевности описан у *Житију зетског кнеза Владимира*. Томин 2007, 131–132. Магична прича о Јовану Владимиру и његовој оданој жени, базирана је на сасвим хришћанској представи о љубави и оданости. Милић 2006, 104.

86 Барски родослов представља генеалогiju наших раних владара од пресељења на Балкански полуоток до под крај XII века. На самом почетку је занимање састављачево веома пространо, обухвата све Словене Илирско-трачког полуострва као пресељенике и још заостале међу њима

народној, али и писаној књижевности – било да је реч о поезији, приповеткама, романима или драмама. Оно што нас посебно радује јесте чињеница да је живот Светог Јована Владимира доспео и у домене деље књижевности, те и најмлађи имају прилику да се упознају са краљем *каког један народ може само да пожели*.⁸⁷

Предмет нашег истраживања јесте уметнички лик и дело Јована Владимира у српској историјској драми XIX века и прве половине XX века. У корпусу драмских дела у којима смо уочили присуство Јована Владимира, видљива је мудрост, храброст, племенитост, оданост и христољубивост дукљанског краља.⁸⁸ С друге стране, наспрам Владимира који плени својом изузетношћу, драмски писци су често смештали деструктивног Владислава, који је заправо у великом сагласју са драмским ликом краља Вукашина Мрњавчевића крвожедног узурпатора, који свим силама тежи да задобије власт, те убија цара Уроша Немањића.⁸⁹ Ова два лика повезује и мотив убиства у лову, који се доима као један од највиталнијих и најтрајнијих фолклорних образаца. Подсећамо да је по правилу убиство извршено над невиним, а временом, нарочито у средњем веку, обликују се следећи стереотип. Убица је претендент на престо и зато убија легитимног наследника династије. Овај мотив је веома распрострањен. Налази се, дакле, у *Летопису попа Дукљанина*, у *Нибелунзима*, када злобни Хаген убија у лову Зигфрига, у *Повести о Триштану и Изоти* и др.⁹⁰

Први српски писац који на сцену изводи лик Јована Владимира јесте Лазар Лазаревић. Важно је истаћи да драма инспирисана ликом и делом великог Јована Владимира заправо припада групи драмских текстова, која су заслужна за процват и популарност српске историјске драме. Наиме, Стефан Стефановић је 1825. године написао драму под називом *Смрт Уроша Петог*. Лазар Лазаревић 1829. године објављује драму *Владимир и Косара*, а Сима Милутиновић Сарајлија се појављује са *Трагедијом Обилић* (1827) и *Дијком црногорком* (1827). Литерарно перо Јована Стерије Поповића ће у овом периоду изнедрити драме *Невиност или Светислав и Милева* (1827), *Милош Обилић* (1828) и *Наход Симеон* (1830). Поменуте драме настају у времену ЦВЕТОВА МЛАДОСТИ, младости која 'једанпут само долази, а за кратко траје'. Овде: неколико лета једино; младост оригиналне српске историјске драматургије. И прилично плодна. Седам игара, четворице писаца.⁹¹

романе. Затим се интерес сужава на Србе и Хрвате. Што се дубље улази у дело, круг пишчева занимања је све ужи, обухвата Србе, па затим Зету и околне области и градове. Радојчић 1951, 75, 76. Јован Суботић је код нас први превео *Летопис попа Дукљанина*, и то у 88. књизи *Србског летописа* (Будим, 1853, стр. 1–86), под називом *Дукљанског Пресвитера Краљевство Славена*. Међутим, напомињемо да овај истакнути писац није драмски уобличио судбину Јована Владимира. Суботића је опчињавала прича о дукљанском владару Бодину и његовој свирепој супрузи Јаквинти, којој је посветио две драме под називима *Бодин* и *Краљица Јакинта*.

87 *Причу о краљу Владимиру* за децу Милована Витезовића прате и изврсне илустрације, Витезовић, 1998, 7.

88 Подсећамо да Дукљанинов краљ Владимир поступа као савестан и потпуно хришћански краљ. Новаковић 1803, 200–203. Поп Дукљанин и Јован Скилица говоре да је Владимир био васпитан у јеванђеоском духу и да је био упућен у читање побожних књига. Јеванђеоске истине не само да су му биле познате, него се трудио и да живи по њима. Вукићевић 1925, 18, 19.

89 Драмски лик Владислављев, попут Вукашиновог, неодољиво сличи Шекспировом Глостеру, доцније краљу Ричарду, који зарад остваривања властитих властољубивих аспирација, стаје на стазу крвавих злочина.

90 Милошевић-Ђорђевић 2006, 132; Ређеп 2013, 410.

91 Ерчић 1974, 241.

Лазар Лазаревић у својој драми осликава Владимирове борбе са Самуилом, а потом и период Владимировог заточеништва у тамници бугарског владара. Наш писац већ у предговору своје драме вели да је главни извор на који се ослањао била Рајићева *Историја*. Међутим, Лазаревић се ограђује и подвлачи разлику између историјске и уметничке стварности: *ова драма аљину баш они исти времена не носи, доста је ако свака персона себи датој карактеру сходно се влада, и ако сви карактери скупа напослетку при уједињењу из таме у своју светлост дођу, једном речју: ако све частице скупљене једно свршено цело издаду.*⁹² Овим се Лазаревић надовезује на Аристотела, који је о односу између литературе и историографије казивао на следећи начин: *Из онога што смо досад рекли очевидно је и то да није песников задатак да излаже оно што се истински догодило, него оно што се могло догодити, и што је могуће по законима вероватности и нужности. Јер историчар и песник не разликују се по томе што први пише у прози, а други у стиховима – јер би и дела Херодотова могла да се дају у стиховима, па би она и даље била историја у стиховима, као и у прози – него се разликују по томе што један говори о ономе што се истински догодило, а други о ономе што се могло догодити.*⁹³

И пре Владимировог појављивања на сцени, Лазаревић је веома ефектно представио његове доминантне карактерне особине. Српски краљ је осликан светлим бојама и окарактерисан као изузетна личност. Из разговора војника сазнајемо о чудесним моћима краља Владимира, његовој одговорности, племенитости, храбрости и побожности. Трећи војник опомиње: *Видиш, да нас више жали него сам себе. Он на камену спава, о сувом лебу живи, тек да би нама згледајући се на њега лакше било.*⁹⁴ Владимир се свим силама залаже за мир, државно ставља испред личног, те му безбедност народа бива далеко важнија од сопственог живота: *Ти ћеш роду јавити, да сам радо и весело у душманске се руке предао, кад сам толике главе мојом једном руком заменити могао.*⁹⁵ До конца драме Лазаревић ће задржати светачки ореол око Владимирове главе, уздижући достојанство вере и духовну слободу.⁹⁶

У даљем развоју драмске радње, откривамо да је узрок свим Владимировим недаћама сердар Асен. Асен се указује као аморалан човек који је опседнут влашћу. Карактерне особине које би могле да се припишу Асену су насилништво, подлост, похлепност и свирепост. Своје демонске планове пакосни сердар Асен правда следећим речима: *Косара је после власти други идол, кога ја обожавам.*⁹⁷ Дакле, опседнутост влашћу, али и прелепом бугарском принцемом, Асена наводи да се устреми на српског краља. Самуило ће овом властољубивом тиранину поверити своје поштовање и беспоговорно ће следити његова упутства. Водећи се Асеновим инструкцијама, Косарин отац, иако је са Владимиром у *лепом пријатељству живио*⁹⁸ окреће се против њега. Као заточеник бугарског владара, Владимир је проводио дане и ноћи у молитви и сновима о слободи, али и лепој Косари. Од почетка Лазаревићевог дела наилазимо на мотив божије воље. Писац истиче Владимирово уверење да је његова судбина у божијим рукама. Он жали Самуила што се радује победи, коју је задобио срећним случајем и наговештава му да његова радост није постојана.⁹⁹

92 Лазаревић 1829, V.

93 Aristotel 2002, 71.

94 Лазаревић 1829, 3.

95 Исто, 12.

96 Милинчевић 1985, 91.

97 Лазаревић 1829, 25.

98 Исто, 29.

99 Trajković Filipović <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/3b30051dc37445219262d>

Посебно је важно истаћи да Владимирово срце до краја остаје племенито и нимало замрачено због тамничког искуства. Између осталог, Косарина бескрајна лепота, њен осмех и очи, онемогућавале су да Владимир Самуила доживи како горког непријатеља. Његова верна Косара, непрестано је седела крај тамничких прозора, тувовала је, уздисала за вољеним и смишљала план како да га ослободи.¹⁰⁰ Лазаревићева Косара је доиста тип идеалне драге, племенита је и смерна. Но, у исто време, наша јунакиња дела попут какве хероине. Косара ће свесно жртвовати свој однос са оцем и на све могуће начине ће покушавати да Владимира ослободи окова. Одевена у белу одежду, присељена на брак са Асеном, Косара се моли свевршњем, у нади да ће Самуилово срце смекшати. Владимирову и Косарину срећу, Лазаревић ће одлагати све до оног момента у ком се Самуило уверава у сва злочинства које је тиранин Асен починио. На крају драмске радње, бугарски владар ће им даровати благослов и Дукљу на управу.

Судбину краља Владимира драмски је уобличио и Јован Стерија Поповић. У Стеријиној драми *Владислав* (1843) у први план нису стављене Владимирове борбе са Самуилом нити Косарина легендарна акција ослобађања вољеног из очевог заробљеништва. Подсећамо да образац чију наративну окосницу чине тамновање јунака и његова женидба девојком туђинком, која му помаже да се ослободи ропства, један је од најстаријих познатих, како у светској баштини, тако и у јужнословенском културном кругу. Рецимо, у једној верзији приче, Минојева кћерка, Аријадна, на први поглед се заљубљује у Тезеја. Нуди му помоћ не би ли савладао Минотаура и изашао из Лавиринта, уколико јој обећа да ће је узети за жену.¹⁰¹

Можемо слободно казати да је Стерија наставио тамо где је Лазаревић окончао своју драму. Наиме, Стерија је осликао Косарине очајничке покушаје да свог супруга заштити од узурпатора Владислава, сина Самуиловог брата Арона, и смрт краљеву. Писац нам на самом почетку драме јасно предочава да ће Владислављева жеља за богатством и влашћу утицати на трагичан след догађаја. Након смрти цара Самуила, Владислав је убио новог бугарског владара Радомира, а узевши царство, устремиће се и на елиминацију христољубивог краља Владимира, који му може *круну на глави потрести*.¹⁰²

Преласком на српски двор, расположење се мења, те наместо Владислава и његове опсесивне жудње за влашћу и круном, видимо његову суштину супротност, краља Владимира.¹⁰³ Краљ Владимир се у овој драми указује као беспоговорно племенит човек, али и веома резигниран, неспокојан и свестан свих тешкоћа које краљевски трон са собом носи. Његов животни циљ било је обезбеђивање слободе своме народу. Када је успешно реализовао своје планове, након мукотрпних борби, за Владимира царски венац постаје терет, ружа која је трњем брига испрекрштана. Владимир стреми животу обичног човека. У тамници Самуиловој, као оковани роб, Владимир је био срећнији. Стога, рећи ће дукљански краљ својој жени: *Косаро моја, тешка је круна на царској глави. Притискују га мисли до крајности, и очајност га напада, да не може свакој*

22fe4fa27e2.pdf.

100 *Слушај, Маро, кан' да се чују ланци у тавници; и слушај, то је јек из тамнице, – то је уздисај његов, овај га ноћик овамо донесе, што ми овако лепо лице лади (...)* Ја идем к пенциеру оном, ја ћу тамо сву ноћ преседити, — њему ће лакше бити, кад није у оној глувој тавници сам; — он ће осетити да је једно љубеће створење крај њега (...) Ја сам и досад сужне полазила, ја ћу Владимиру окове скинути, макар главу изгубила. Лазаревић 1829, 58–60.

101 Делић 2010, 179.

102 Стерија Поповић 2014, 264.

103 Лешић 1998, 150.

дужности да удовољи. Цар ваља да има око, да читаву државу надвиди, ваља да има уши, да све чује, и опет мора да затвори очи и уши, кад правица своје чини. И цар је, Косаро моја, човек; ако га и златна круна кити, опет остаје човек, слабостима као и остали подложан. Ласкатељи тисућама стоје, голицају му уши најпријатнијим стварима, сваки му предмет с једне само углађене стране показују, варају га име своје онде стављати, где по своме срцу јамачно не би постављао, и под његовим штитом отроване мреже плету, у којој многа душа без кривице цвили.¹⁰⁴

Иако ће му Косара скретати пажњу на поштовање које ужива од стране својих поданика, на чињеницу да његове речи и поступке сви до звезда узносе, Владимир ће одвраћати: *А колико их има, који то не чине, који не виде она светила, која ми пријатељи и ласкатељи сваки дан пред очи стављају, те ће је позвати да узме просте хаљине, и пође са њим у колибу, јер у колиби тек цвета срећа.*¹⁰⁵

Наредна сцена Стеријине драме нам открива да је Владислав упутио позив своме зету Владимиру, ради успостављања договора о добробити обеју земаља. Међутим, проициљива Косара, знала је да Владислављев позив њеном мужу носи са собом велике опасности, јер како и сама вели: *О, ја познајем Владислава, гладну ону звер познајем, која је многе добре душе уцвела.*¹⁰⁶ И у Стеријиној драми је итекако видљива осећајност, храброст и беспоговорна љубав Косарина. Верна љуба, храбро ће ризиковати властити живот, не би ли спасила Владимиров. Молила је мужа да јој да одобрење да оде код брата Владислава: *Само ме пусти да црну његову душу промотрим, да провидим замке којима те лукаво уплести жели.*¹⁰⁷ Као у *Летопису попа Дукљанина*, и у драми Јована Стерије Поповића Косарина очајничка настојања да заштити Владимира била су безуспешна. Иако је најсветије ствари, *крст и свето евангелије*, послао Владимиру као знак своје части и доброте, Владислав своју реч није испоштовао.¹⁰⁸ Племенити Владимир постаје нова жртва славољубивог бугарског владара. Интересантно је напоменути да је по угледу на Шекспира, Јован Стерија Поповић на сцену извео духа дукљанског краља, који ће на концу драме досудити крволочном убици Владиславу. Тако, *за разлику од етеричне појаве Хамлетовог оца, Владимиров дух се непосредно обрачунава са својим преплашеним крвником, одводећи га са собом у свет мртвих.*¹⁰⁹

Никола I Петровић Његош у драми *Балканска царица* помиње беспрекорност краља Владимира. Иако се Владимир физички не појављује у овој драми, о њему проговара Даница, Станкова љуба, стамена чуварка црногорског идентитета.¹¹⁰ У немогућности да опрости вољеном прелазак у ислам, оштро ће га прекоравати, те ће узвикнути:

*Јер што је Српство имало славно,
имало свето, имало главно,
није ли Зета то одњихала?*

104 Стерија Поповић 2014, 267.

105 Исто, 268.

106 Исто, 269.

107 Исто, 270.

108 Исто, 280.

109 Ераковић 2014, 15.

110 Драма *Балканска царица* уједно је једино драмско остварење које казује о изабраници срца другог сина Ивана Црнојевића. Обично су драмски писци посезали са ликом Латинке, жене Ђурђа Црнојевића (попут Ђуре Јакшића, Симе Милутиновића Сарајлије), или пак несуденом невестом Максимовом (комбинација Ђурђевог и Станишиног лика), у случају драмских пројеката Лазе Костића, Александра Вукомановића и нацрта Стеријиног.

*Зета је Српство све основала!
 На зетској њиви никло је прво
 српских владара владарско дрво!
 Од Владимира па до Ивана
 све што је Срба и српских страна
 у хлад је чудног дрвета било
 и коло српског јединства вило:
 јунаке, војводе, краљеве, бане,
 цареве наше, наше жупане,
 свеце, књажеве и државнике,
 законодавце и свештенике –
 све Српству Зета дала је мила,
 Зета је легло српскијех сила!¹¹¹*

Када је реч о присутности лика Јована Владимира у српској драми до средине XX века, неизоставно је поменути Милошевић Момчила, који је за разлику од Стерије и Лазаревића, искористио све детаље које дарује Дукљанинова прича о Владимиру и Косари. Овом приликом ваљало би поменути и оперу у четири чина Петра Прерадовића, под називом *Владимир и Косара*, у којој је, као и у Милошевићевој драми, осликано најпре Владимирово утамничење, а потом и краљева мученичка смрт. Реч је о уметничком остварењу у коме је без сумње овај знаменити песник дао одјек праве песничке душе своје, те дело местимице прелази у лирику, у којој је Прерадовић и стекао славу.¹¹² Прерадовић изоставља борбе Владимирове са Самуиловом, те Владимира већ на почетку дела видимо као заточеника бугарског цара. Прерадовићев Владислав ће бездушно искористити Самуилову сахрану, која и бива повод Владимировог доласка у канце свом највећем непријатељу. Упркос Косариним покушајима да спречи одлазак свог мужа, Владимир ће одлучно узвикнути:

*Одважих се, идем тамо,
 Сусрело ме макар што,
 Неуздањем би се само
 Породило веће зло!¹¹³*

Зло и властољубље Владислављево, и у Прерадовићевом селу доводи до смрти христољубивог краља Владимира.

У Милошевићевој трагедији *Јован Владислав* (1939), након смрти Самуилове, Владислава опсесивна жеља за влашћу наводи да уклони цареве Радомира и тако бугарски двор залије крвљу. У Милошевићевој драми се појављује и лик Самуилове жене, царице Агате. Међутим, њена улога је готово не приметна. Представљена је као немоћна жена која се суочава са неподношљивом трагедијом. Када Владислав убије њеног сина и преузме бугарски трон, царица постаје избезумљена жена, сиња кукавица. Према наредби новог цара, Самуилова удовица бива приморана да напусти бугарски двор. С друге стране, у драмском лику Владимировом видимо врсног владара, истински правичног и побожног човека. О Владимиру, заточенику бугарског цара, говори се: *тај се за свеца држи, представник је неба.*¹¹⁴ Његов драмски лик краси несвакидашња достојанственост и безгранична христољубивост. Као потврду наведене тезе, доносимо део Владимировог монолога. На бескрупулозне Владислављеве увреде, он одвраћа:

111 Петровић Његош 1989, 38.

112 Гавриловић 1912, 58.

113 Preradović 1873, 447.

114 Милошевић 1940, 18.

Пред Богом сваки човек немоћан увек ходи:

Роб је и онај који царује у слободи!

(...)

Људи су давно негда у дивљачкој страхоти

Распели Божјег Сина с поругом на Голготи,

Но дух му оста моћан, те баиш у том часу

Његова топла љубав светом се целим расу...

(...)

Ти, царе, који држиш народе, земље, мора,

Да ли те царство чека и смрт кад дође скоро?

Да ли крст неумитни, сад који мене чека,

Неће и теби дати силнија рука нека?¹¹⁵

Попут осталих драмских остварења, и у трагедији *Јован Владислав*, присутна је снажна жеља бугарске принцезе Теодоре/Косаре да ослободи очевог заточеника. Снага Владимирових и Косариних речи и дела уродила је плодом, јер је Владимир добио слободу и бугарску принцезу за жену, а Дукља свог владара:

Цар Самуило кћер му даде за љубу верну,

Предичну Теодору. Он милост неизмерну

Показа према њему и врати му слободу.¹¹⁶

Међутим, Владислављева злоба, завист и похлепа, навешће га да крене на Дукљу и својој сестри и зету загорча живот.

У лику Милошевићевог Владимира снажно су испољене хришћанске врлине. Оличење је љубави, доброте, мира, слоге и оданости. Када му крвожедни Владислав, као залог верности пошаље крст од злата, Владимир ће скромно прокоментарисати: *на нашто мени злато? Ја волео бих више / Дрвени прости знамен, на смолу што мирише.*¹¹⁷ Владимирова животна сапутница свим силама ће се трудити да мужа заштити од монструозног брата Владислава. Мудро ће га саветовати и покушаваће да онемогући његов одлазак код тиранина, не би ли спречила трагични удес.

Не, Владимире, војно!

Боље сам себи удри у срце копље бојно,

Него да пођеш њему! Он братски позив шаље

И мрску душу скрива у покајање траље,

Но, злочиначки нагон, крвљу му гнусном тече:

Он ће ти груд распорит ' у прво мукло вече!¹¹⁸

Но, Теодорина (Косарина) настојања била су безуспешна. Владимир ће доспети у канце немилосрдног Владислава. Важно је истаћи да Милошевићу Теодору, поред племенитости и пожртвовања, одликује чврстина и поноситост. Када Јованови изасланици, покушају силом да је одведу и удаље од мртвог тела Владимировог, удовица ће најпре проклетити Владислава, а потом ће достојанствена и величанствена у своме болу, изговорити: *Царска кћи сама ходи!*¹¹⁹

Трагичну судбину краља Владимира смо срели и у трагедији у једном чину, под називом *Краљ Владислав* (1932) Кнежевић Миливоја. Међутим, Кнежевић ће, за разлику од Лазаревића, Стерије и Милошевића, драмски уобличити само причу о убиству

115 Исто, 22, 23.

116 Исто, 39.

117 Исто, 82.

118 Исто, 85.

119 Исто, 111.

Владимировом. Владислав ће и у овој драми саздати трон на вероломству, нечовештву и убиствима. Кнежевић је сву своју енергију усмерио ка детаљном развијању Владислављевих подмуклих планова, захваљујући којима успева да превари Владимира, и тако му одузме живот. Примивши од Владислава дрвени крст, повратиће Владимир веру у крволочног и превртљивог тиранина. Уз Владимиров драмски лик, приписан је невиђени сјај: *миран и леп као Свети Георгије, јахао је напред на белу*. Иако га је чувала вољена Косара, али и *сами крилати Божји анђели*¹²⁰, живот краља Владимира због Владислава ће бити угашен и то у божјој кући. Биће удовице Владимирове у потпуности обузима очај и безнађе. Несрећна Косара ће беспомоћно гледати у небо и молиће: *О Господе, казни најужаснијом казном вероломника, који ми је на превару мужа домаћио и мучки убио*.¹²¹

Причу о драмском лику Јована Владимира, украшеног многобројним врлинама, с разлогом ћемо окончати речима Стевана Сремца: *Додирни милогласне струне, Бујане, пјеснице из древних времена, и запјевај нам пјесму из старина, пјесму о љубави Владимира и Косаре, и приповједи нам жалосну кончину дана њихових. Јер су старе пјесме слатке као мед и миле као славујево пјевање кад га повјетарац донесе до нас помијешана с мирисом ружиним, у тихим звјезданим ноћима*.¹²² О Јовану Владимиру се певало и засигурно ће се и даље певати! Као што би рекао епископ Николај Велимировић, *живот светог краља Владимира служио је до сада, а без сумње служиће и од сада, као богати извор многостраног надахнућа. Из тога богатог извора црпео је животворно надахнуће и владалац и државник, и песник и књижевник, и свештеник и васпитач, и малодушан и великодушан*.¹²³

Извори

- Аристотел (2002): *О песничкој уметности*. Београд: Dereta.
- Витезовић, М. (1998): *Прича о краљу Владимиру*. Нови Сад: „Тодор“.
- Живковић, Т. (2009)б: *Gesta regnum Sclavorum II*. Београд: Историјски институт, Манастир Острог.
- Живковић, Т. (2009)а: *Gesta regnum Sclavorum I*. Београд: Историјски институт, Манастир Острог.
- Кнежевић, М. В. (1932): *Kralj Vladislav: tragedija u I činu*. Subotica: Štamparija Globus.
- Лазаревић, Л. (1829): *Владимир и Косара: драма у III акта*. Будим: Издао Јосиф Миловук.
- Мијушковић, С. (1967): *Љетопис попа Дукљанина*. Титоград: Графички завод.
- Милошевић, М. (1940): *Јован Владислав*. Београд: Државна штампарија.
- Orbini, М. (1601): *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamentedetti Schiavoni*. Pesaro.
- Острогорски, Г., Баришић, Ф. (1966): *Византијски извори за историју народа Југославије III*. Београд: Византолошки институт.
- Петровић, Н. I Његош (1989): *Балканска царица: драма у три радње*. Београд: Књижевна трајна радна заједница Зенит.

120 Knežević 1932, 9.

121 Исто, 13.

122 Сремац 2005, 135.

123 Велимировић 1925, 71.

Preradović, P. (1873): „Vladimir i Kosara: opera u četiri čina“. u: *Pjesnička djela Petra Preradovića*. Zagreb: Brzotiskom Dioničke tiskare.

Сремац, С. (2005): „Владимир Дукљанин“. у: *Из књига староставних: приповетке. I део*. Пирот: Pi-Press.

Стерија Поповић, Ј. (2014): „Владислав: жалостна игра у пет дејствија“. у: *Жалостна позорја. Јован Стерија Поповић*, (приредио Р. Ераковић). Нови Сад: Стеријино позорје.

Стојчевић, П. (1986): *Србљак*. Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве.

Шишић, Ф. (1928): *Летопис попа Дукљанина*. Београд – Загреб: Српска краљевска академија.

Литература

Adontz, N. (1938): „Samuel l'Armémen, rois des Bulgares“. у: *Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, Classe des Lettres* 38. Bruxel: L'Académie royale de Belgique.

Банешевић, Н. (1971): *Летопис Попа Дукљанина и народна предања*. Београд: Српска књижевна задруга.

Велимировић, Н. (1925): *Читанка о Светоме краљу Јовану Владимиру*. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Вукићевић, М. М. (1925): *Владимир и Косара: две светле слике из наше прошлости*. Београд: Књижара Здравка Спасојевића.

Гавриловић, А. (1912): „Легенда о Владимиру и Косари у књижевној поетској обради“. у: *Бранково коло: за забаву поуку и књижевност*, год. XVIII, св. 2; XVIII, св. 3.

Grégoire, H. (1940): „The Bulgarian origine of The „Tempeste“ of Shakespire“. у: *Studies in Philology vol. 37 No. 2. Chapel Hill: University of North Carolina Press*.

Давидовић, Д. (1972): *Стематологија: изображеније оружјих иличерскијих: изрезали у бакру Христофор Жефаровић и Тома Меснер*. Нови Сад: Галерија Матице Српске.

Делић, Л. (2010): „Јунак у тамници: традиционални обрасци у причи о Владимиру и Косари и епским песмама“. у: *Научни састанак слависта у Вукове дане. Књижевност и култура*, 39/2. Београд: Међународни славистички центар.

Ђекић, Ђ. (2013): „Biblijski motivi u povesti (gesti ili žitiju) Jovanu Vladimiru“. у: *Srpski narod na Balkanskom poluostrvu od VI do XX veka*. Niš: Filozofski fakultet.

Ђекић, Ђ. (2013): „Gesta ili žitije o Jovanu Vladimiru“. у: *Facta universitatis-series: Philosophy, Sociology and History*, Niš, 12.

Ђуровић, М. (1967): *Историја Црне Горе I: од најстаријих времена до краја XII вијека*. Титоград: Научно дело.

Ераковић, Р. (2014): „Жалосни усуд породичног микрокосмоса у драмама Јована Стерије Поповића“. у: *Жалостна позорја. Јован Стерија Поповић*, (приредио Р. Ераковић). Нови Сад: Стеријино позорје.

Ерчић, В. (1974): *Историјска драма у Срба од 1736. до 1860*. Београд: Институт за књижевност и уметност.

Живковић, Т. (2003): „Поход на Далмацију бугарског цара Самуила“. *Историјски часопис* 49. Београд: Историјски институт.

Живковић, Т. (2006): *Портрети српских владара (IX–XII век)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Живковић, Т. (2006): „Дукља између Рашке и Византије у првој половини XII века“. *Зборник радова Византолошког института*, 43. Београд: Византолошки институт.

Живковић, Т. (2007): *Јужни Словени под византијском влашћу 600–1025*. Београд: Чигоја.

Златарски, В. (1927): *История на българската държава през Средните векове*. Том 1 Част. 2: От славянизацијата на државата до падането на Първото царство (852–1018). София: Државната печатница.

Ингам, Н. В. (1990): „Мучеништво светог Јована Владимира Дукљанског“. у: *Летопис Матице српске*, књ. 446, св. 6. Београд: Матица српска.

Жиречек, К. (1978): *Историја Срба I*. Београд. Слово Љубве.

Лешић, Ј. (1998): *Стерија драмски писац*. Нови Сад: Стеријино позорје: Прометеј.

Милинчевић, В. (1985): *Српска драма до Нушића*. Београд: Рад.

Милић, И. (2006): „„Владимир и Косара“ Лазара Лазаревића и Стеријин „Владислав“ као целовита трагедија“. у: *Књижевност и историја*, 7, Зборник радова са научног скупа одржаног у Нишу. Транспозиција историјских догађаја и личности у трагедији код Словена. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

Милошевић-Ђорђевић, Н. (2006): *Од бајке до изреке: (обликовање и облици српске усмене прозе)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Новаковић, С. (1893): *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*. Београд: Српска краљевска академија.

Новаковић, С. (1893): *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Острогорски, Г. (1970): *Византија и Словени*. Сабрана дела књ. 4. Београд: Просвета.

Острогорски, Г. (1998): *Историја Византије*. Београд: Народна књига.

Пириватрић, С. (1997): *Самуилова држава: обим и карактер*. Београд: Византолошки институт.

Поповић, Ј. (1977): *Житија светих за октобар*. Београд: Сава Михаић – Земун.

Prokić, V. (1906): *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes Codex Vindobonensis bist*, graec. LXXIV. München: Druck von H. Kutzner.

Прокић, Б. (1910): „Јован Скилица као извор за најстарију историју Македонских Словена“. у: *Глас Српске краљевске Академије*, 84: Српска краљевска Академија.

Прокић, Б. (1911): „Први охридски архиепископ Јован“. у: *Глас Српске краљевске Академије*, 88: Српска краљевска Академија.

Радојчић, Н. (1951): *О најтамнијем одељку барског родослова*. Цетиње: Народна књига.

Ређећ, Ј. (1998): *Убиство владара: студије и огледи*. Нови Сад: Прометеј.

Ређећ, Ј. (2011): „Убиство Радомира, сина цара Самуила“. у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, Деспотовац – Манасија.

Ређећ, Ј. (2013): *Грех и казна божија. Судбине, битке и предања српског средњег века*. Нови Сад: Прометеј.

Руварац, Д. (1892): *Св. Јован Владимир: исторично књижевна цртица*. Земун: Штампарија Симе Пајића.

Runciman, S. (1930): *A History of The First Bulgarian Empire*. London. G. Bell&Sons.

Schlumberger, G. (1884): *Sigillographie de l'empire Byzantin*. Paris: Société de l'Orient latin.

Томин, С. (2007). *Књигољубиве жене српског средњег века*. Нови Сад: Академска књига.

Траjkовић Filipовић, S. „O, Vladimire, kralju dukljanski, tvrda glavo, srce ponosito!“ Isaija Berlin i devetnaestovekovne interpretacije Života Svetog Vladimira od Zete. Преузето 28. априла 2016. са: <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/3b30051dc37445219262d22fe4fa27e2.pdf>.

Ђирковић, С. (1981): *Историја српског народа I: од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*. Београд: Српска књижевна задруга.

Ферлуга, Ј. (1964): „Драч и драчка област пред крај X и почетком XI века“. у: *Зборник радова Византолошког института*, VIII – 2. Београд: Византолошки институт.

Nebojša Kartalija
Snežana Tucaković

SAINT JOVAN VLADIMIR IN SERBIAN HISTORY AND DRAMA

The aim of this paper is to present the figure of Saint Jovan Vladimir in Serbian history and drama. We will try to analyze historical sources, historiographical findings and literary works and to present how figure of this Dioclea ruler and the first Serbian saint has changed over time and what is his reception in Serbian history and historical drama of the late 19th and mid-20th century.

